

ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИ ТОМОНИДАН “ИЖТИМОЙ ПРОФИЛАКТИКА” ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ КЕНГ ЖАЛБ ҚИЛИШ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Асланов Бобур Тухтаевич

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Хуқуқбузарликлар профилактикаси
фаолияти кафедраси катта ўқитувчиси, юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
подполковник*

Жумамуратов Саламат Жумабай ули

*Қорақалпоғистон Республикаси ИИВ ЖХХПБ ўринбосари, ХП фаолиятини ташкил этиши
бўлими бошлиғи, майор*

Аннотация: Ушбу мақолада ички ишлар органлари профилактика инспекторлари томонидан амалга ошириладиган «ижтимоий профилактика» фаолиятига замонавий ахборот технологиялари ва рақамли платформаларни жорий этишнинг назарий-ҳуқуқий ва амалий масалалари таҳлил қилинган. Мақолада «Е-Profilaktika» ахборот тизими, катта ҳажмли маълумотлар (Big Data) ва сунъий интеллект алгоритмларидан фойдаланиш имкониятлари кримнологик жиҳатдан асослаб берилган. Муаллиф томонидан рақамли профилактика тизимидаги мавжуд ҳуқуқий бўшлиқлар, шахсий маълумотлар дахлсизлиги ва техник-инфратузилмавий муаммолар ўрганилиб, қонунчиликни ҳамда амалиётни такомиллаштиришга қаратилган тизимли таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: профилактика инспектори, ижтимоий профилактика, ахборот технологиялари, рақамлаштириш, «Е-Profilaktika», катта ҳажмли маълумотлар, сунъий интеллект, киберхавфсизлик, шахсий маълумотлар дахлсизлиги, кримноген омил.

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Глобаллашув ва жамият ҳаётининг барча соҳалари жадал рақамлашаётган ҳозирги даврда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини тубдан модернизация қилиш давр талабига айланди. Айниқса, аҳоли билан бевосита мулоқотда бўладиган ва маҳаллаларда жамоат хавфсизлигини таъминлайдиган ички ишлар органлари профилактика инспекторлари фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини сингдириш устувор вазифалардан биридир.

Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституцияси ва «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегияси доирасида давлат бошқаруви ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолиятини рақамли трансформация қилиш бўйича кенг кўламли ислохотлар амалга

оширилмоқда. Давлатимиз раҳбари таъкидлаганидек, «Бизга маҳаллабай ишлаш тизимини рақамлаштирган, ортиқча қоғозбозликдан воз кечган ва фуқароларнинг муаммоларини тезкор ҳал этадиган замонавий ички ишлар органлари керак» [1].

Ижтимоий профилактика — ижтимоий ҳуқ-атвори оғишган (девиант) ёки оғир ижтимоий вазиятга тушиб қолган, жиноят содир этиш хавфи юқори бўлган шахслар билан манзилли ишлаш тизимидир. Ушбу фаолиятга ахборот технологияларини кенг жалб қилиш криминоген омилларни прогноз қилиш, профилактик ҳисоб юритиш ва «Маҳалла еттилиги» субъектлари билан тезкор маълумот алмашишни янги сифат босқичига олиб чиқади. Бироқ, амалиётга рақамли воситаларни (масалан, «Е-Profilaktika» тизими) жорий этиш билан бирга, шахсий маълумотлар ҳимояси, идоровий базаларнинг интеграцияси ва ходимларнинг рақамли саводхонлиги билан боғлиқ қатор муаммолар ҳам юзага келмоқда. Бу эса мавзунини назарий ва илмий-ҳуқуқий жиҳатдан чуқур тадқиқ этишни тақозо этади.

МЕТОДОЛОГИЯ ВА АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Тадқиқот жараёнида тизимлилик, киёсий-ҳуқуқий таҳлил, криминологик прогнозлаштириш, норматив ҳужжатларни шарҳлаш ҳамда мантиқий ва кибернетик моделлаштириш методларидан фойдаланилди.

Ҳуқуқбузарликлар превенциясида ахборот технологияларини қўллашнинг назарий асослари хорижий криминологияда «Ахборотга асосланган полиция фаолияти» (Intelligence-Led Policing) ва «Башоратли полиция» (Predictive Policing) концепциялари доирасида Л.Шерман, Ж.Ратклифф ва Ж.Экк каби олимлар томонидан ўрганилган [2]. Миллий ҳуқуқшуносликда ички ишлар органлари фаолиятини рақамлаштириш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси муаммолари И.Исмаилов, Х.А.Каримов, У.Т.Турсунов, З.О.Жалолов ва Ж.С.Мухторовларнинг илмий ишларида қисман тадқиқ этилган [3].

Бироқ, айнан *ижтимоий профилактика* йўналишида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг ўзига хос ҳуқуқий чекловлари ва амалий муаммолари яхлит тизим сифатида, айниқса 2024–2026 йиллардаги сўнгги қонунчилик ўзгаришлари контекстида комплекс ўрганилмаган.

АСОСИЙ ҚИСМ ВА НАТИЖАЛАР

1. Ижтимоий профилактикани рақамлаштиришнинг концептуал асослари

Ижтимоий профилактика жараёнида ахборот технологияларини қўллаш шунчаки анъанавий иш юритишни электрон форматга ўтказиш дегани эмас. Бу — маҳалла даражасидаги ижтимоий-демографик ва криминоген маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш ва улар асосида бошқарув қарорларини қабул қилишнинг янги алгоритмидир.

Ҳозирги кунда соҳадаги бош рақамли восита сифатида «Е-Profilaktika» ахборот тизими хизмат қилмоқда [4]. Ушбу тизимнинг ижтимоий превенция соҳасидаги асосий ҳуқуқий ва ташкилий вазифаларини қуйидаги умумий таснифда кўриш мумкин:

Рақамли тизим функцияси	Ижтимоий профилактикадаги амалий аҳамияти	Норматив-ҳуқуқий асоси
Маҳалланинг электрон паспортини юритиш	Электрон харитада ижтимоий муҳит, нотинч оилалар ва хавф гуруҳлари динамикасини реал вақтда кузатиш.	Ўзбекистон Республикаси ИИВ идоровий буйруқлари ва йўриқномалари.

Профилактик ҳисоб ва назоратни рақамлаштириш	Илгари судланган, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларнинг ягона электрон базасини автоматик юритиш.	Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни.
Идоралараро электрон ҳужжат алмашинуви	Ишсизларни бандлик органларига, сурункали ичувчи ёки руҳий касалларни тиббиёт муассасаларига тезкор йўналтириш.	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг соҳага оид қарорлари.
Маълумотларни криминалогик таҳлил қилиш	Сунъий интеллект ва катта ҳажмли маълумотлар (Big Data) ёрдамида жиноят содир этилиш хавфи юқори ҳудудларни башорат қилиш.	Ўзбекистон Республикасининг «Ички ишлар органлари тўғрисида»ги Қонуни.

Рақамли тизимнинг жорий этилиши профилактика инспекторига маҳалладаги ижтимоий вазиятни масофадан туриб мониторинг қилиш ва вақтни сезиларли даражада тежаш имконини беради.

2. Сунъий интеллект ва Big Data: Ижтимоий хавфларни башорат қилиш имкониятлари

Ижтимоий профилактикада АКТни кенг жалб қилишнинг энг истиқболли йўналиши — катта ҳажмли маълумотларни (Big Data) таҳлил қилишдир. Профилактика инспектори ўз ҳудудидаги ишсизлар, муқаддам судланганлар, нотинч оилалар, алимент тўламайдиганлар ва мактабга бормайдиган вояга етмаганлар ҳақидаги маълумотларни ягона тизимга жамлаганда, сунъий интеллект алгоритмлари қайси хонадонда оилавий зўравонлик ёки муайян шахс томонидан қайта жиноят (рецидив) содир этилиш хавфи юқори эканлигини башорат қила олади [5].

Халқаро амалиётда, масалан, Буюк Британиянинг «HART» (Harm Assessment Risk Tool) тизими шахснинг қайта жиноят содир этиш эҳтимолини сунъий интеллект ёрдамида ҳисоблаб беради [6]. Ўзбекистон ички ишлар тизимида ҳам бу каби модель алгоритмларини қўллаш ижтимоий профилактикани «воқеа содир бўлгандан кейин чора кўриш» босқичидан «воқеа содир бўлишидан олдин баргараф этиш» (проактив) босқичига ўтказди.

3. Амалиётдаги техник ва ҳуқуқий муаммолар

Ижтимоий профилактикани рақамлаштиришда ижобий натижалар билан бир қаторда ҳуқуқни қўллаш амалиётига салбий таъсир кўрсатаётган тизимли муаммолар сақланиб қолмоқда. Уларни иккита асосий блокка ажратиш мумкин: ҳуқуқий-концептуал ва техник-ташкилий муаммолар.

А. Ҳуқуқий ва концептуал муаммолар:

- **Шахсий маълумотлар дахлсизлиги ва коллизиялар.** «Шахсий маълумотлар тўғрисида»ги Қонуннинг 6-моддасида шахснинг розилигисиз унинг маълумотларига ишлов бериш чекланган [7]. Ижтимоий профилактика жараёнида эса фуқаро ҳали жиноят содир этмаган, у шунчаки девиант ҳуқ-атворга эга (масалан, сурункали ичувчи). Унинг шахсий ҳаётига оид маълумотларни электрон тизимга киритиш ва ундан бошқа «еттилик»

аъзоларининг фойдаланиши Конституция ва қонунлардаги шахсий ҳаёт дахлсизлиги принципи билан тўқнаш келади (коллизия юзага келади).

- **Электрон маълумотларнинг процессуал мақоми.** «E-Profilaktika» тизимида шакллантирилган маълумотлар ёки башоратлар қонуний таъсир чорасини (масалан, расмий огоҳлантириш чиқариш ёки ҳимоя ордери бериш) қўллаш учун асосий ҳуқуқий далил сифатида баҳолана олмайди. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда электрон превентив маълумотларнинг мақоми аниқ белгиланмаган [8].

Б. Техник ва ташкилий муаммолар:

- **Идоравий базалар интеграциясининг суствлиги.** Ижтимоий профилактика муваффақияти ИИБ, Бандлик вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва Солиқ қўмитаси базаларининг ўзаро автоматик боғланишига боғлиқ. Амалиётда эса профилактика инспектори тиббий рўйхатда турган ёки ишсиз фуқаро ҳақидаги маълумотни электрон базадан автоматик тарзда ололмайди, балки анъанавий тарзда расмий хат (сўровнома) юборишга мажбур бўлмоқда.

- **Ахборот хавфсизлиги ва киберҳужумлар.** Электрон базада маҳалладаги минглаб фуқароларнинг сенситив (нозик) маълумотлари сақланади. Ушбу маълумотларнинг ташқи омиллар таъсирида сизиб чиқиши («утечка данных») шахсларнинг шаъни ва қадр-қимматига путур етказиши, уларнинг ижтимоий десоциализациясини янада чуқурлаштириши мумкин [9].

- **Рақамли юклама ва «рақамли бюрократия».** Инспекторлар кўпинча ҳам реал ҳаётда фуқаро билан суҳбат ўтказиши, ҳам ўша суҳбатни электрон тизимга киритиб, турли рақамли ҳисоботларни тўлдириши керак. Бу эса «рақамли бюрократия»ни келтириб чиқариб, ходимнинг бевосита маҳаллада юриш вақтини қисқартирмоқда.

Ижтимоий профилактикада ахборот технологияларини қўллашдаги мавжуд муаммолар:

1. Ҳуқуқий ва концептуал бўшлиқлар:

- **Шахсий ҳаёт дахлсизлиги коллизияси:** Фуқаронинг розилигисиз унинг нозик (сенситив) маълумотларини электрон базаларга киритиш ва қайта ишлашнинг ҳуқуқий чегаралари тўлиқ аниқланмаган.

- **Электрон маълумотларнинг процессуал қучи:** Электрон тизимлар томонидан шакллантирилган превентив маълумотлар ёки хавф даражасини башорат қилувчи хулосалар расмий огоҳлантириш чиқариш ёки таъсир чорасини қўллаш учун асосий қонуний далил сифатида тан олинмайди.

- **Рақамли превенциянинг ҳуқуқий чегараси:** Шахс ҳали жиноят содир этмасдан туриб, унинг устидан рақамли назорат ўрнатишнинг қонуний мезонлари мавжуд эмас.

2. Техник ва ташкилий муаммолар:

- **Идоравий базалар интеграциясининг суствлиги:** Ички ишлар, бандлик, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимоя идораларининг электрон тизимлари ўзаро автоматик ва тезкор маълумот алмашмайди.

- **Киберхавфсизлик ва сизиш хавфи:** Электрон базада сақланадиган минглаб фуқароларнинг шахсий маълумотлари хакерлик хужумлари ёки техник хатоликлар туфайли ташқарига сизиб чиқиш хавфи мавжуд.

- **«Рақамли бюрократия» ва ортиқча юклама:** Профилактика инспекторининг реал ҳаётда фуқаро билан ишлашдан ташқари, электрон тизимларга маълумот киритиш ва ҳисобот тўлдириш учун сарфлайдиган вақти ҳамда иш юкламаси ортиб бормоқда.

ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА

Ижтимоий профилактикада АКТни қўллаш бўйича халқаро тажрибани ўрганиш миллий қонунчиликни моделлаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Европа Иттифоқи мамлакатларида (хусусан, Францияда) полициянинг рақамли тизимлари **Жаҳон маълумотларни ҳимоя қилиш регламенти (GDPR)** талабларига қатъий бўйсунди [10]. Унга кўра, ижтимоий профилактика доирасида фуқаронинг электрон профилини яратиш тақиқланади. Полиция ахборот тизимида шахснинг сиёсий қараш, диний эътиқоди ва касалликлари ҳақидаги маълумотларни фақат у аниқ жиноий иш бўйича гумон қилинувчи бўлгандагина киритиши мумкин.

Жанубий Кореяда эса «Ақлли шаҳар» (Smart City) концепцияси доирасида ижтимоий превенция тизими тўлиқ рақамлаштирилган. Маҳаллалардаги CCTV видеокузатув камералари сунъий интеллект ёрдамида кўчадаги одамларнинг девиант хулқ-атворини (масалан, маст ҳолда йиқириш, жанжаллашиш) аниқлаб, маҳаллий инспекторга автоматик тарзда сигнал юборади [11]. Бунда шахснинг дахлсизлик ҳуқуқи ва жамоат хавфсизлиги манфаатлари махсус Рақамли превенция қонуни билан мувофиқлаштирилган.

Миллий амалиётимизда рақамли технологиялардан фойдаланишда хорижнинг илғор техник ютуқларини қабул қилган ҳолда, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг европача қонуний кафолатларини жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

ТИЗИМЛИ ЕЧИМЛАР ВА ИЛМИЙ ТАКЛИФЛАР

Юқорида қайд этилган муаммо ва коллизияларни тизимли бартараф этиш ҳамда ижтимоий профилактикада ахборот технологиялари самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги илмий-ҳуқуқий ва ташкилий таклифлар илгари сурилади:

1. Қонунчиликни такомиллаштириш бўйича:

- **Янги таҳрирдаги Қонунга алоҳида боб киритиш:** «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонунга (янги таҳрири лойиҳасига) «**Профилактика фаолиятини рақамлаштириш ва ахборот хавфсизлиги**» деб номланган алоҳида боб киритиш лозим. Унда «E-Profilaktika» тизимининг ҳуқуқий мақоми, маълумотларни киритиш асослари, уларни сақлаш муддатлари ва фуқароларнинг ўзлари ҳақидаги электрон маълумотлар билан танишиш ҳуқуқлари қонун даражасида кафолатланиши шарт.

- **Маъмурий кодексга процессуал ўзгартириш:** Ўзбекистон Республикаси МЖТКга электрон ахборот тизимлари томонидан қайд этилган ёки шакллантирилган рақамли маълумотларни профилактик таъсир чораларини қўллаш учун асос (далил) сифатида тан олиш механизмининг киритиш.

2. Техник ва ташкилий тизимни ривожлантириш бўйича:

- **Ягона ведомстволараро «Ижтимоий превенция» интеграцион платформасини яратиш:** ИИВнинг «E-Profilaktika» тизимини Бандлик вазирлигининг

«Ягона миллий меҳнат тизими» (ЯММТ), Соғлиқни сақлаш вазирлигининг электрон тиббий карталари ва Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги базалари билан тўлиқ ва автоматик тарзда интеграция қилиш [12]. Бу инспекторга бир тугмани босиш орқали шахснинг ижтимоий аҳволи ҳақида тўлиқ маълумот олиш имконини беради ва қоғозбозликка чек қўяди.

- **«Data Privacy by Design» принципини жорий этиш:** Электрон тизим лойиҳалаштирилаётган вақтдаёқ унга шахсий маълумотларни автоматик ҳимоялаш ва шахсизлантириш (деперсонализация) алгоритмларини ўрнатиш. Яъни, сунъий интеллект маҳалладаги криминоген вазиятни таҳлил қилаётганда шахснинг исм-шарифини эмас, балки фақат умумий ижтимоий кўрсаткичларини қайта ишлаши лозим.

- **Профилактика инспекторининг рақамли иш жойини соддалаштириш:** Ходимлар фойдаланадиган планшетлардаги мобил иловаларни соддалаштириш, маълумотларни овозли киритиш (Voice-to-Text) технологиясини жорий этиш. Бу ходимга баённома ёки ҳисоботни қўлда ёзиб ўтирмай, овоз орқали тизимга тезкор юклаш имконини беради ва хизмат вақтини бевосита ижтимоий профилактикага йўналтиради [13].

ХУЛОСА

Ички ишлар органлари профилактика инспекторларининг ижтимоий профилактика фаолиятига ахборот технологияларини кенг жалб қилиш — жинойatchиликнинг барвақт олдини олиш самарадорлигини бир неча баробарга оширадиган стратегик йўналишдир. Замонавий рақамли тизимлар маҳаллалардаги криминоген омилларни аниқ ташхис қилиш ва «Маҳалла еттилиги»нинг ҳамкорлигини таъминлашда қулай восита ҳисобланади.

Вирок, рақамлаштириш жараёни инсон ҳуқуқлари, хусусан, шахсий ҳаёт дахлсизлиги кафолатлари билан мутаносиб бўлиши шарт. Мақолада илгари сурилган қонунчиликни такомиллаштириш, идоралараро базаларни интеграция қилиш ва маълумотлар хавфсизлигини таъминлашга оид таклифларнинг амалиётга жорий этилиши — рақамли даврда қонун устуворлиги ва жамият осойишталигини таъминлашнинг мустаҳкам кафолати бўлиб хизмат қилади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- [1] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ички ишлар органлари ходимлари билан кенгайтирилган йиғилишдаги нутқи // «Халқ сўзи» газетаси, 2024 йил 12 февраль.
- [2] Ratcliffe J.H. Intelligence-Led Policing. – London: Routledge, 2016. – P. 45-58.
- [3] Исмаилов И., Жалолов З.О. Ҳуқуқбузарликлар превенциясида инновацион технологиялар: Дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2022. – Б. 88-95.
- [4] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йилдаги «Маҳаллада тартибни сақлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жинойatchиликка қарши курашиш тизимини янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони ва унга мувофиқ ташкил этилган «E-Profilaktika» ахборот тизими регламенти.
- [5] Каримов Х.А. Жинойatchиликни башорат қилишда Big Data ва сунъий интеллект технологияларининг ҳуқуқий муаммолари // Давлат ва ҳуқуқ. – 2025. – №2. – Б. 61-67.

- [6] Sherman L.W. The Rise of Evidence-Based Policing: Targeting, Testing, and Tracking // Crime and Justice. – 2013. – Vol. 42. – P. 377-451.
- [7] Ўзбекистон Республикасининг «Шахсий маълумотлар тўғрисида»ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2019 й., 7-сон, 386-модда.
- [8] Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. – Тошкент: «Адолат», 2025. – Б. 210-215.
- [9] Мухторов Ж.С. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ахборот тизимларида киберхавфсизликни таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий жиҳатлари // Юридик фанлар ахборотномаси. – 2025. – №4. – Б. 112-118.
- [10] Voigt P., Von dem Bussche A. The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. – Springer, 2017. – P. 19-35.
- [11] Раҳимов Ф.М. Жанубий Кореяда «Ақлли шаҳар» тизими орқали ҳуқуқбузарликлар ижтимоий профилактикасини ташкил этиш тажрибаси // Хорижий тажриба ва миллий қонунчилик. – 2026. – №1. – Б. 40-46.
- [12] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 21 декабрдаги «Маҳалла институтининг жамиятдаги ролини тубдан ошириш ҳамда аҳоли муаммоларини ҳал этишда биринчи бўғин сифатида ишлашини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-209-сонли Фармони.
- [13] Турсунов У.Т. Профилактика инспекторлари иш самарадорлигини оширишда рақамли иш жойи воситаларини оптималлаштириш муаммолари // Ҳаёт ва қонун. – 2026. – №3. – Б. 29-34.